

Numéro 18 (2) | décembre 2025

Territoires et sociétés avant et après la *Renaixença* catalane

El compromís profranquista de Puigcerdanesos durant la Guerra Civil i la Segona Guerra mundial (1931-1945)

Andreu BALENT

Docteur en histoire contemporaine, Association Maitron Languedoc-Roussillon

Centre d'Histoire sociale du XXe siècle – Université de Paris I

Panthéon-Sorbonne – CNRS-Dictionnaire Maitron

Resum

Com a Puigcerdà, ciutat de tradició liberal, després de la Segona República, i després de la guerra civil i els assassinats de la FAI l'estiu del 1936, alguns habitants de Puigcerdà van fugir a l'altra banda de la frontera o van alistar-se en les files franquistes. L'estudi compara i analitza els motius i trajectòries d'algunes figures que van ser actors d'aquests esdeveniments o afectades per ells a la capital cerdana, independentment del seu bàndol polític, durant la guerra civil, els inicis del franquisme i la Segona Guerra Mundial.

Résumé

Comment à Puigcerdà, ville de tradition libérale, suite à la seconde République, puis guerre civile et les assassinats de la FAI l'été 1936, des habitants de Puigcerdà vont fuir de l'autre côté de la frontière ou s'enrôler dans les rangs franquistes. L'étude compare et analyse les mobiles et parcours de quelques figures acteurs de ces événements ou impactés par eux dans la capitale cerdane

quelque soit leurs bords politiques, durant la guerre civile, les débuts du franquisme et la seconde guerre mondiale.

Abstract

How in Puigcerdà, a town with a liberal tradition, following the Second Republic, then the civil war and the assassinations by the FAI in the summer of 1936, some inhabitants of Puigcerdà fled across the border or enlisted in the ranks of the Francoists. The study compares and analyzes the motives and trajectories of some key figures involved in or affected by these events in the Cerdanya capital, regardless of their political affiliations, during the civil war, the early years of Francoism, and the Second World War.

Paraules llave: anarchism, Cerdanya, Civil War, FAI, Francoism, Second Republic.

Mots clés : anarchisme, Cerdagne, Guerre Civile, FAI, Franquisme, Seconde République.

Keywords: Anarchisme, Cerdanya, Civil War, FAI, Francoism, Second Republic.

Plan

Puigcerdà, una vila de tradició liberal

El suport al franquisme

La Segona República a Puigcerdà

Jaume Cadefau, alcalde republicà i catalanista

El trauma dels assassinats de la FAI (Puigcerdà, estiu de 1936)

Fugida a França i alistaments a les files franquistes

Puigcerdanesos a les files franquistes

Els franquistes dels anys 1940 a Puigcerdà. Les ambigüitats d'un compromís polític

L'ambient feixuc dels anys 1940-1950

Dos alcaldes puigcerdanesos dels anys 1940

Joan Domènech, rector de Puigcerdà

Conclusió

Bibliografia

Puigcerdà, una vila de tradició liberal

Puigcerdà, al centre de la Cerdanya, prop de la frontera francoespanyola, formava des del final del segle XVIII una aglomeració urbana transfronterera amb la Guingueta d'Ix. El Reür, afluent del Segre, feia de frontera entre França i Espanya, i de límit entre els dos municipis de Puigcerdà i de la Guingueta.

Malgrat la consolidació de la «nacionalització» de les postures polítiques, les relacions transfrontereres, familiars i econòmiques, persistiren al segle XX: les poblacions compartien festes i lleures, mantenien intercanvis matrimonials, tenien negocis legals de tota mena i el contraban, sempre important, alimentava complicitats duradores. Al segle XIX, ja durant la Primera Guerra Carlista, Puigcerdà s'havia adherit de manera duradora al corpus ideològic liberal. La proximitat de l'Estat francès enfortí aquesta adhesió ja que la Cerdanya francesa rebutjà majoritàriament els ideals reaccionaris. Simultàniament, a les dues Cerdanyes les esquerres radicals o socialistes romangueren ben marginades. Això es pot entendre perfectament ja que la comarca tenia una economia agrícola, amb un negoci transfronterer legal o fraudulent important, font d'enriquiment per una part de la població i una activitat turística incipient, ella també eina de diversificació econòmica i d'obertura a l'exterior. Les diàspores cerdanes a grans ciutats, Barcelona en primer, mantenien relacions amb la comarca, lloc d'estiu i d'esbarjo. Elles també contribuïen als intercanvis d'idees i eren un dels factors de la penetració de la modernitat.

S'ha de fer ressaltar la tradició liberal de la vila que plantà cara als carlins durant les guerres carlistes. La notable simbiosi entre Puigcerdà i la Guingueta d'Ix que formaren un conjunt urbà transfronterer enfortí els lligams familiars, amistosos i/o de negocis nombrosos que implicaren també intercanvis d'idees, també polítiques.

Les històries estatals espanyola i francesa actuaren de manera dialèctica en aquest conjunt urbà, i, més enllà, sobre la Cerdanya de banda i banda de la frontera. Molts puigcerdanesos anaven seguint les evolucions de l'estat veí. Ja durant l'ocupació del Napoleó podem considerar com a «afrancesats», en el sentit polític de la paraula, nissagues com els Florensa, i sobretot els Gelbert.

Això es va comprovar durant les crisis franceses i espanyoles del segle XIX. Assenyalarem només uns fets ressaltants i reveladors. Durant les guerres precarlistes i carlistes Puigcerdà i la Cerdanya revelaren un tarannà majoritàriament liberal. Els carlins hi formaven una minoria. La revolució del 1848 a França i fets del desembre de 1851 arran del cop d'estat de Lluís Napoleó Bonaparte van tenir com a conseqüència la penetració de les idees socialistes per primera vegada a Puigcerdà a través del cerdà d'Ur, Josep Carbonell (1817-1862), bandejat de França el 1851 i que troba complicitats al si del consistori municipal de Puigcerdà, formant una societat secreta amb l'*alcalde constitucional* Mateu Riu que acabava de ser elegit el 4 de novembre de 1851. Per aquest motiu Carbonell va ser bandejat a Mallorca el febrer de 1852¹.

¹ Andreu BALENT, «Un proscrit cerdan de 1851 à Majorque (1852/1853-1855): Joseph Carbonell (1817-1862) maire d'Ur, conseiller général de Saillagouse et démocrate-socialiste», *Le Midi Rouge, bulletin de l'Association Maitron Languedoc-Roussillon*, 16, 2010, p. 18-22.

El suport al franquisme

La «vila liberal» que plantà cara amb les armes als carlistes que l'assetjaren celebrà el seu «salvador» de l'abril de 1873, el general liberal Cabrinetty, aixecant-li un estàtua eqüestre. El 1936, uns ciutadans seus, hereus d'aquesta tradició política, donaren un suport actiu al franquisme.

En aquesta comunicació, mirarem a través de casos individuals com uns puigcerdanesos que no havien militat a les files de les dretes conservadores i/o espanyolistes.

La Segona República a Puigcerdà²

El 15 d'abril de 1931, l'endemà de la proclamació de la República després de les eleccions municipals del 12, s'instal·là «el nuevo ayuntamiento [...] en conformidad a la conferencia celebrada con el Sr gobernador civil interino de la República española des esta provincia [Girona]». El nou ajuntament va elegir un nou alcalde, «Don Jaime Cadefau». Per cert, aquest havia recollit 166 vots mentre que el candidat més votat va ser Miquel Llanas que en va obtenir 193.

Jaume Cadefau, alcalde republicà i catalanista

Jaume Cadefau va néixer a Puigcerdà. El seu pare, Bonaventura, oriünd de Granollers, s'estava a Puigcerdà i s'havia casat amb una ciutadana francesa, Dolors Barrère [Barrera, Barrere], nascuda a la Guingueta en una nissaga de rics negociants. El matrimoni visqué a Puigcerdà on Bonaventura obrí una impremta. La seva mare era emparentada amb els Casals de la Guingueta i Tomàs Casals, farmacèutic de la Guingueta, aconseguí ser *maire* [alcalde] de la Guingueta. Hem, d'altra banda, estudiat relacions familiars i polítiques transfrontereres que jugaren un paper important durant el mateix període que el dels apartats que aniran seguint³.

Cadefau, propietari d'una llibreria a la Guingueta, era, durant la dictadura de Primo de Rivera, un valedor dels nacionalistes catalans pròxims del coronel Macià. La seva botiga era un dels llocs per on transitava, des de França bona part part de la propaganda i a destinació de l'interior de Catalunya. Aquest fet el va relatar, el 1932, el setmanari barceloní *Mirador*⁴. També se sap, pel mateix article que Cadefau «ajudà a passar la frontera a alguns dels que avui [1932] tenen els honors de la República».

El 29 d'abril de 1931, durant un ple ordinari, el consistori municipal que presidia Cadefau decidí canviar noms de carrer. Així, el carrer Major va esdevenir el carrer Francisco [sic] Macià; el passeig de Bourgmadame, l'avinguda de la República; la plaça de l'Estació, la plaça del capità

² Fins le 18 de juliol de 1936, la majoria de les dades d'aquest apartat procedeixen de: l'Arxiu comarcal de la Cerdanya [ACC], Libros de Actas del Ayuntamiento, 1931-1936; Arxiu comunal de la Guingueta, esta civil, llibre d'actes del consell municipal. Només indicarem les altres fonts.

³ A. BALENT, «Política, família i relacions transfronterres. El cas de la Guingueta i Puigcerdà durant la Guerra Civil i la Segona Guerra Mundial (1936-1939)», *Afers*, 66, 2010, p. 361-380.

⁴ *Mirador*, 3 de novembre de 1932, p. 2.

Galán⁵. També decidí d'adquirir el bust de la República i els retrats dels presidents Alcalá Zamora (República española) i Macià (Catalunya). El 9 de desembre de 1932, l'ajuntament que presidia Cadefau aprovà l'estatut d'autonomia de Catalunya i envià telegrams de felicitacions als presidents de la República, del Consell de ministres i de la Generalitat. Per acabar, l'1 de febrer de 1934 fou una data cabdal. Aquest ple, l'últim presidit per Jaume Cadefau, els actes de l'ajuntament es van escriure en català. Així va ser fins el 16 d'octubre, on altra vegada es va fer ús del castellà, després de l'aixecament avortat del 6 d'octubre⁶.

Sabem també que després de la visita de Francesc Macià a Llívia i a Puigcerdà el 28 d'agost de 1932, Jaume Cadefau va ser convidat per Joan Casanelles, regidor republicà (Esquerra Republicana de Catalunya [ERC]) de Barcelona al Grand Hotel de Fontromeu a l'àpat celebrat en l'honor del president de la Generalitat. L'article ja esmentat del *Mirador*, indicava que Cadefau era el «popularíssim i socialista (de la USC)⁷ alcalde de Puigcerdà». Aleshores, Cadefau era de manera clara i contundent l'alcalde republicà de Puigcerdà⁸.

L'1 de febrer de 1934, s'efectuà el traspàs de poders a un nou alcalde, Ramon Cosp Esteva que serà destituït després de l'inici de la Guerra Civil. Jaume Cadefau no era candidat. Durant dos anys, Cadefau presidí la instal·lació del règim republicà i autonòmic a Puigcerdà. Ramon Cosp, membre de la dretana Unió Patriòtica, encapçalava una llista conservadora d'Unió Ciutadana que obtingué 594 vots i tingué set elegits: Ramon Cosp, Josep Piguillem, Anton Carrera, Josep Bonet, Josep Maria Vidal, Manuel Arro, Baltasar Prat. La llista del Front d'Esquerrers, amb 512 vots tingué tres elegits: Joan Guardiola, Josep Tundidor, Antoni Pubill. L'abstenció dels anarquistes de la CNT explica la derrota del bàndol republicà i catalanista.

El cas de Jaume Cadefau simbolitza el de ciutadans de Puigcerdà que no tenien simpaties per les dretes extremes, fins i tot uns quants que, com ell, estaven coneguts pel seu compromís en favor del règim republicà i el catalanisme polític anaren durant la Guerra Civil a afegir-se, amb un dels seus fills, Jesús, a les files de l'exèrcit franquista. Un cosí de Jaume Cadefau, el rellotger Ramon Noguera, es refugià a França, inicialment a l'estiu de 1936 a casa dels seus cosins els Casals de La Guigueta i, segons testimonis familiars recollits el 2004, també s'hauria allistat a les files de l'exèrcit franquista⁹. Com en Jaume Cadefau, Joan Truñó Sirvent, empresari de la constucció era d'idees republicanes. El seu fill Moisès també es va afegir a les files de l'exèrcit franquista¹⁰. Si deixant de banda els més conservadors, antics monarquistes o valedors de la

⁵ El capità Fermín Galán era un oficial republicà que havia lluitat en contra de la dictadura de Primo de Rivera. El seu intent de proclamar la República a Jaca (Aragó), el 12 de desembre de 1930 va fracassar. Galán fou afusellat el dia 14, quatre mesos abans de la proclamació de la Segona República.

⁶ El 6 d'octubre de 1934, el president Lluís Companys proclamà la República catalana.

⁷ USC: Unió socialista de Catalunya, partit socialista reformista fundat el 1923 que s'adherí a les idees catalanistes i fou molt pròxim de l'ERC. El juliol de 1936, va fusionar amb tres altres organitzacions en el nou comunista Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC), secció catalana de la Internacional Comunista.

⁸ Testimoni oral de la seva neboda política, Solange Rous, esposa de Joan Casals de la Guingueta, Ocejá, 26 de juliol de 2004

⁹ Testimonis orals (trucades telefòniques) de Solange Rous esposa de Joan Casals (Ocejá, 26 de juliol de 2004) i de la viuda de Carles Casals (Palau-de-Cerdanya, 6 d'agost de 2004).

¹⁰ Testimonis orals del cosí de Moisès, Albert Truno, nascut a la Tor de Querol, *maire* socialista d'aquest municipi de 1995 a 2008 (principalment el 30 de juliol de 2004).

dictadura de Primo de Rivera i considerant que uns puigcerdanesos republicans es van afegir a les files franquistes durant la Guerra Civil, podem pensar que liberals de les dretes moderades, nombrosos a la vila, actuaren de la mateixa manera.

Entre els que donaren aquest suport al franquisme, uns quants no tenien cap afició a les idees de conservació social o del catolicisme de combat.

El trauma dels assassinats de la FAI (Puigcerdà, estiu de 1936)

Aquí no és el lloc contar els fets ocorreguts a Puigcerdà i a la Cerdanya d'administració espanyola durant l'estiu de 1936¹¹. Els fets, tràgics, provocaren un trauma profund a Puigcerdà i la resta de la Cerdanya, dels dos costats de la frontera estatal francoespanyola. Els «homes d'acció» de la FAI liderats per Antonio Martín¹² executaren ciutadans de la vila, més particularment els vin-i-un que ho van ser el 9 de setembre de 1936 al còrrrec del Gavatx (Urtx, actual municipi de Fontanals de Cerdanya). Joan Truñó Sirvent, el mestre d'obres que evocarem més amunt, va ser una de les víctimes d'aquesta matança. Entre els que l'assassinaren hi havia, segons un testimoni familiar, un obrer de la seva empresa. Assabentat de les circumstàncies de la mort del seu pare, decidí continuar la guerra a les files dels rebels¹³.

Aquest assassinat espectacular —i d'altres— esglaiaren els veïns dels pobles de les dues Cerdanyes que coneixien les víctimes i que, a cops, n'eren emparentats. Aquestes actuacions de *reraguarda* faista sovint eren criminals i no pocs foren els llibertaris que la denunciaren, començant per Joan Peiró (1887-1942)¹⁴ un destacat militant sindicalista anarquista (no faista, per cert). Contrastava, amb la dels llibertaris idealistes que, al mateix moment, volien edificar a Puigcerdà una nova societat i provaven de posar a la pràctica els seus somnis revolucionaris, sempre no ben entesos per la població d'una vila on havien vingut després del cop d'estat i de la qual eren estrangers per la majoria d'entre ells (hi havia molts llibertaris francesos).

La memòria puigcerdanesa i cerdana de l'experiència «àcrata» que acabà a la comarca al final d'abril de 1937 només recordà un dels dos aspectes d'aquesta, el «dolent», el que generà malsons: la dictadura anarquista dels «homes d'acció» de la FAI encapçalats per Antonio Martín. Els residents de la Cerdanya francesa —almenys els eren eixits de cases arrelades a la comarca, deixant de banda els funcionaris, la majoria de pas— compartiren també, l'esglai i el terror dels seus veïns puigcerdanesos, amics i a cops emparentats. Uns quants eren gent d'esquerres. El

¹¹ Jean-Louis BLANCHON, «Une expérience libertaire en Cerdagne. Puigcerdà sous le pouvoir des anarchistes (juillet 1936-juin 1937)», *Annales du Midi*, 99, 177, 1-3, 1987, p. 87-124 ; Joan POUS i PORTA, Josep Maria SOLÉ SABATÉ, *Anarquía i república a la Cerdanya. El «Cojo de Málaga» i els fets de Bellver*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988; Andreu BALENT, «Joan Jordà, 'Penja Robes' (1897-1951)), son retour en Cerdagne française (1944-1951), état de la question», *Records de l'Aravó*, 4, 2007, p. 6-10

¹² Antonio Martín (1895-1937), militant de la CNT i de la FAI i del nucli radical d'aquesta, *Los Solidarios*, era paleta. No era andalús tal com ho deixa entendre el seu sobrenom ja que era oriünd de Belvis de Monroy (província de Badajóz, Estramadura). El 1936, feia poc temps que s'estava a la Cerdanya.

¹³ Testimoni oral del cosí de Moisès Truñó Peirís, fill de Joan, Albert Truno, la Tor de Querol, 30 de juliol de 2004.

¹⁴ Peiró que acabà sent ministre (CNT) del govern de Francisco Largo Caballero (7 de setembre de 1938-17 de maig de 1937) denuncià rotundament aquests abusos, publicant en català *Perill a la Reraguarda* (Mataró: Edicions de la llibertat, 1936).

duaner comunista Andreu Parent (1908-2001)¹⁵ de la Guingueta considerava Martín i els seus amics com uns bandits –no era pas sistemàticament antianarquista ja que ajudà el febrer de 1939, Ricardo Sanz cap de la 26^{ena} divisió de l'Exèrcit popular, l'antiga columna confederal Durruti, de pas per la Guingueta, al moment de la Retirada–; gent d'esquerres de la Tor utilitzaven la fama de «Penja Robes» (Joan Jordà, (1897-1951) per tal de fer por als nens de la casa¹⁶. Joan Jordà, anarquista, participà a les matances de l'estiu i de la tardor de 1936. Després tingué embolics amb Antonio Martín i canvià de bàndol (en el marc republicà) ja que s'apropà del PSUC. Tornà a la Cerdanya (francesa) el 1944 amb els guerrillers de l'AGE (*Agrupación de guerrilleros españoles*) organització armada sota direcció comunista¹⁷.

Fugida a França i allistaments a les files franquistes

La proximitat de la frontera facilità el pas a França de puigcerdanesos atemorits per la violència del poder de la FAI, desl conservadors fins a republicans inicialment contraris a la rebel·lió. No cal afegir que els abusos dels incontrolats, així com, per uns altres, les mateixes revolució i guerra provocaren la fugida de moltes persones a través del Pirineu¹⁸.

No tots els que passaren la ratlla per aixoplugar-se a França no eren partidaris dels «golpistas» del 18 de juliol o valedors antirepublicans i/o espanyolistes dels bàndols de l'extrema dreta. Molts eren moderats de dreta, del centre i fins i tot simpatitzants de les esquerres moderades¹⁹. Tots eren esportuguts per les accions criminals d'*incontrolats* de la FAI o fent valer una pretesa afiliació a les files anarquistes. El Comitè central de les milícies antifeixistes de Catalunya (CCMAC), que havia substituït a la pràctica el govern de la Generalitat en l'exercici real del poder, avalà la majoria de les exaccions dels *incontrolats* i de les *patrulles de control*. Teòricament sota l'autoritat del CCMAC aquestes havien d'investigar els actes dels *incontrolats*. Aquest va ser dissolt el 27 de setembre de 1936. Un nou govern de la Generalitat entrà en funció el 28 de setembre. Aquest govern, com el següent, constituït el 17 de desembre integrà, consellers de la CNT, al mateix temps que de l'UGT, del PSUC i del POUM. Però zones, com la Cerdanya, escaparen a l'autoritat de la Generalitat i dels municipis novament formats. Puigcerdà anava continuant sota el domini del comitè autoproclamat i dominat pels homes d'acció de la FAI. Per aquest motiu, la «normalització» política trigà a Puigcerdà i a la Cerdanya. El comitè quedà al poder fins els «fets de Bellver», el 27 d'abril de 1937 dia on fou matat Antonio Martín per veïns d'aquest poble. Els abusos incontrolats acabaren, però, el 31 d'octubre de 1936 amb l'assassinat de dues dones.

¹⁵ Andreu Parent, ['Claude'] (1907-2001): vegeu la biografia seva que vàrem escriure pel *Dictionnaire du mouvement ouvrier, mouvement social*, versió digital Universitat de París I Sorbona, web Maitron en ligne («PARENT André, Félix, Emmanuel, 'Claude', pseudonyme de résistance [Pyrénées-Orientales, Conflent et Cerdagne]»). Era nadiu de la comarca veïna de l'Alt Conflent.

¹⁶ Testimoni oral del matrimoni Barnole, La Tor de Querol, 5 de novembre de 2007. La Sra Barnole, nascuda Jobé, vivia aleshores a la Tor i els seus pares presentaven en *Penja Robes* com un mena d' 'home del sac'.

¹⁷ A. BALENT, « Joan Jordà... ».

¹⁸ Vegeu un estudi pel conjunt de la frontera pirinenca de Catalunya: Jordi RUBIÓ COROMINA, *L'Èxode català de 1936 a través dels Pirineus*, Gregal, Maçanet de la Selva, 2015, 385 p.

¹⁹ J. RUBIÓ COROMINA, *L'Èxode català de 1936...*

Puigcerdanesos a les files franquistes

El primer alcalde de la Segona República, Jaume Cadefau, es refugià amb el seu fill Jesús a casa del seu cosí Tomàs Casals, el *maire* de la veïna Guingueta d'Ix [Bourg-Madame]. Massa gran, es quedà a França (¿o s'allistà també a l'exèrcit nacional, com ho han indicat uns quants?) mentre el fill entrà al territori rebel per Irun. Com molts puigcerdanesos s'allistà als requetès i va combatre amb la quarta divisió navarresa, participant, amb aquesta unitat, a la batalla de l'Ebre a l'estiu i la tardor de 1938²⁰. Un altre, entre els que participaren a la guerra a les files franquistes, va ser Moisès Truño Peiris, fill del paleta empresari de la construcció republicana, Joan Truño Sirvent assassinat al còrrec del Gavatx per anarquistes puigcerdanesos. El juliol de 1936, feia el servei militar al Marroc espanyol que ben aviat caigué en mans dels rebels. Assabentat de les circumstàncies de la mort del seu pare, decidí de continuar la guerra amb els rebels. Amb un altre puigcerdanenc, desplegà el febrer de 1939 la bandera franquista al pont internacional – aleshores una palanca provisional – del Reür, entre Puigcerdà i la Guingueta²¹.

Un altre cosí de Tomàs Casals i Jaume Cadefau, també eixit de la nissaga Barrera de la Guingueta, el rellotger puigcerdanenc Ramon Noguera trobà a principis de 1936 la seva botiga segellada pel comitè de Puigcerdà²². Esglaiat pel que havia succeït durant els dies anteriors, passà la frontera i s'aixoplugà a casa de Tomàs Casals. Més endavant s'hauria incorporat a les files de l'exèrcit franquista.

Ramon Delcor Civit i Ramon Bragulat, d'idees de dretes moderades van passar a França i es van refugiar a la Guingueta a casa d'Esteve Garreta i Rosa Bridà (de la Querol, municipi de Porta) però familiars de l'hostaler Francesc Buscail Garreta, tots tres vivint a la Guingueta. Delcor Civit i Bragulat havien tingut familiars assassinats. La joieria de Delcor havia estat segellada pel Comitè a principis d'octubre. Ramon Delcor també tingué por i fugí.

Afegirem al llistat un home que no era un dels puigcerdanesos de l'estiu de 1936, però que va jugar un paper important a la postguerra en l'administració del Puigcerdà (i del Llúvia) franquista. Josep Vinyet²³, oriund de Tortellà (Garrotxa) i nascut el 1920, era un catòlic que espantaren les actuacions criminals dels «incontrolats». El setembre de 1937, passà la frontera. Al Rosselló, va fer veremes i va trobar gent disposada en la realització del seu projecte d'integrar l'exèrcit «nacional». Entrà a la zona franquista per Irun i integrà els requetès a Logronyo i marxà al front (el Segre) al mes de maig de 1938. Josep Vinyet va ser doncs un dels protagonistes de la post-guerra cerdana.

La violència que acompanyà el poder de la FAI a Puigcerdà incità uns ciutadans a plantar cara als que s'havien apoderat d'aquesta vila, aproximant-se, per uns quants, al bàndol «nacional» i

²⁰ Testimoni de Jesús Cadefau, juliol de 2006. El mateix any tinguèrem l'avinentsa de visitar amb ell – aleshores tenia 87 anys – el camp de batalla de l'Ebre, sota el guiatge de l'historiador David Tormo, nadiu de la Terra Alta.

²¹ Conversa (la Tor de Querol, 30 de juliol de 2004) amb el seu cosí Albert, nadiu de la Tor de Querol, poble del qual va ser el *maire* (socialista) del 1995 al 2008.

²² Sebastià BOSOM I ISERN, *Puigcerdà, Girona: Quaderns de la Revista de Girona*, 1993, p. 69.

²³ Josep VINYET I ESTEBANEL·L, *Diari de guerra*, s/e, Torroella de Montgrí, 2006, 165 p. [diari de guerra escrit en català, amb anotacions i comentaris d'un català allistat al bàndol franquista]; *La Cerdanya de la postguerra (Filagarses de la memòria)*, Girona, Papers On Demand, 2009, [memòries d'un antic secretari d'ajuntament que visqué a Puigcerdà el període del franquisme. Elements sobre la guerra mundial a la Baixa Cerdanya vista des del poder franquista local].

allistant-se als exèrcits rebels, travessant França i entrant per Irun a la zona franquista. Avui dia, no s'ha fet la llista dels puigcerdanesos que van fer-ho, incloent-hi els que quedaren a França sense allistar-se al bàndol franquista. Seria interessant saber quants foren els que van deixar Puigcerdà per anar a França durant el període que coïncidí amb el domini faista sobre la vila i comparar aquest efectiu amb el dels que van integrar l'exèrcit «nacional». Per tant, pel període 1936-1939, tenim la dels que, lluitant amb els dos bàndols, mobilitzats o voluntaris, van ser matats al front: disset morts militars entre els quals setze republicans i un franquista (Lluís Delcor Civit, 20 anys, mort el 20 de desembre de 1937 a Espinosa de los Monteros, província de Búrgos, Castella-Lleó)²⁴. Aquestes xifres indiquen que, malgrat tot, els que passaren al bàndol franquista foren, entre els puigcerdanesos, una minoria.

Els franquistes dels anys 1940 a Puigcerdà. Les ambigüitats d'un compromís polític

Dels puigcerdanesos que van integrar el partit únic del franquisme, uns venien de les dretes moderades, però uns altres havien donat suport a les esquerres com fou el cas de Jaume Cadefau d'esquerres. La majoria no amagava la seva catalanitat.

L'ambient feixuc dels anys 1940-1950

Uns quants van adherir-se al partit únic i se sap²⁵ que els puigcerdanesos no eren afiliats gaire zelosos. La majoria –no tots és clar– professava un franquisme tebi. El nou règim decepcionà molts d'entre ells. La repressió cruel i les persecucions anticatalanes del règim els molestaven, però no podien fer gaire coses ja que la posició fronterera de la vila en feia un lloc estratègic pel control de la ratlla, importantíssim durant l'ocupació alemanya i la lluita contra les guerrilles antifranquistes a partir de l'agost de 1944. Així tenia una guarnició habilitada per a fer front a un possible assalt guerriller. El dispositiu de l'exèrcit espanyol era considerable. Unitats d'Enginyers havien iniciat la construcció de pistes estratègiques d'alta muntanya, sobretot en el sector de la Molina/Toses/Castellar de N'Hug. També s'afanyaven a les obres de la construcció de les fortificacions de la famosa «*Linea P*».

A Puigcerdà, era el 6^è batalló de caçadors de muntanya *Alba de Tormes* que era present. Tenia al seu cap el comandant Armando Fuensanta. A la tardor de 1944, el batalló havia ubicat uns canons a les afores per tal d'impedir l'entrada a la vila als *guerrillers*. Aquest intent es produí entre el 16 i el 29 d'octubre de 1944 on uns escamots entraren per Quers, veïnat de la Tor de Querol. Mal informats, els guerrillers no s'esperaven trobar un tal dispositiu, segurs que eren d'apoderar-se fàcilment de la població. Fins i tot havien fet fer una proclamació de la presa de Puigcerdà per radio Tolosa, a França. Els caçadors de Puigcerdà atacaren els guerrillers prop de la vila i els obligaren a escampar-se, tornar a França o intentant una operació que fallarà en el sector de Solsona. A la Seu d'Urgell, el 3er batalló de caçadors de muntanya *Arapiles* completava el dispositiu puigcerdanenc.

²⁴ S. BOSOM I ISERN, art. cit., p. 71.

²⁵ Josep CLARA, *Coneguem Mossèn Joan Domenech un home de coratge i un capellà sigular*, Puigcerdà, Ajuntament de Puigcerdà, 2002, 88 p., p. 22-23.

Cal saber que la presència militar es manifestava de manera feixuga a Puigcerdà. Els soldats multiplicaven a llarg d'any exhibicions i desfilades vistoses. La pressió ideològica d'un règim molt autoritari feia gairebé obligatori la participació a les seves manifestacions «patròtiques»²⁶. Però els puigcerdanesos encara atemorits pel malson de la guerra civil no manifestaven massa entusiasme. Les autoritats se n'havien avisat. En un informe de la policia del 4 de gener de 1944 podem llegir:

En Puigcerdá, la situación de FET y JONS [el partit únic] es lamentable y deplorable, así como tambien por toda aquella comarca. [...].

La inmensa mayoría son ciudadanos [...] que en la práctica y sobre todo ante el Nuevo Estado Español, se comportan como enemigos de la Falange, procurando hipócrita y solapadamente sabotear cuanto pueden, no atreviéndose a dar la cara ya que creen que en la actual situación de España es como las anteriores políticas y que por tanto podrán ejercer su politiquero y caciquismo antiguos, procurando prepararse de una manera ambiciosa para una situación venidera. Una vila como Puigcerdá, de unos 2600 habitantes, solamente cuenta con cuarenta militantes y cincuenta y cuatro adheridos. De los militantes son muy pocos, por decir ninguno, que use la camisa azul o la tradicional boina encarnada, y no la usan por vergüenza y por miedo [...]²⁷.

Dos alcaldes puigcerdanesos dels anys 1940

El 16 de juliol de 1945, Jaume Cadafau –recordem que fou, el 1931, el primer alcalde republicà (USC) de Puigcerdà– tornà a ser alcalde, franquista, de la vila, un càrrec que implica forçosament una influència més gran a la jerarquia política del *Glorioso Movimiento Nacional*. La conservà fins el 25 de setembre de 1948 quan fou substituït pel ja conegut Moisès Truñó Peiris, un altre voluntari per l'exèrcit franquista. Foren franquistes ben tebis. Veurem més endavant com el primer va defensar el capellà atípic que fou Joan Domènech, rector de la parròquia Santa Maria. El segon no era un zelador entusiasta del *Movimiento* al qual era formalment afiliat. Sabem –cosa que no consta, és clar, a les actes del consistori municipal– que, durant els plens, discussions tenien lloc en llengua catalana i que Truñó que presidia, deixava fer i també, ell mateix s'expressava en aquest idioma bandejat de la vida pública.

Joan Domènech, rector de Puigcerdà

Durant la Segona Guerra Mundial, el suport al rector de Puigcerdà, Mossèn Joan Domènech (1902-1984), no agradava gaire a les autoritats franquistes i al bisbe de la Seu d'Urgell des de 1943, Ramon Iglesias Navarri (1889-1972), un franquista, antic bisbe castrense durant la guerra civil. Mossèn Domènech, un cerdà nascut a Ger, fou un agent molt actiu de xarxes resistents radicades a França, en particular l'americana «Akak» de l'OSS (*Office of Strategic Services*). A més, el seu ministeri, prop dels feligresos puigcerdanesos, fou contrari a les normes ideològiques del nacioncatolicisme aleshores vigent a l'Espanya franquista de la qual era un dels valedors més

²⁶ Relacions i iconografia d'aquestes manifestacions i desfilades a: Josep VINYET I ESTEBANELL, *La Cerdanya de la postguerra (Filagarses de la memòria)*, Girona, Papers on demand, 2009, 218 p.

²⁷ Informe citat a J. CLARA, *Coneguem Mossèn Joan Domenech*, p. 22-23.

potents. Mossèn Domènech tingué molta influència a Puigcerdà i no agradava gens a les administracions franquistes, civils i militars. Fou condecorat el 14 de juliol de 1948 a Tolosa de Llenguadoc per les autoritats franceses per fets de resistència, al mateix temps que el cardenal arquebisbe de Tolosa, Jules Saliège, i el bisbe de Montalbà, Pierre-Marie Théas, que a l'estiu de 1942 plantaren cara a les autoritats de Vichy mentre aquestes practicaven caceres de jueus que lliuraven als alemanys. Sense autorització prèvia de les autoritats espanyoles i del bisbat de la Seu, Mossèn Domenech va rebre la medalla de la resistència francesa i va ser fet cavaller de la Legió d'Honor. Això no agradà gaire als caps civils i militars. A més, el novembre de 1948, el general Juan Vigón, general en cap de l'Alt estat major i antic ministre franquista de l'Aire, denuncià Domènech al bisbe de la Seu, indicant que el prèvere

ayuda en su evasión a Francia a algunos españoles que le son presentados por sus afines, y aun acompaña hasta las proximidades de la línea fronteriza, afin que en el momento más oportuno la crucen hasta a Franci²⁸.

El 27 de novembre de 1949, fou desplaçat a Organyà. S'havien recollit firmes en favor del manteniment de Mossèn Domènech a Puigcerdà. Puigcerdanesos del règim, entre ells Jaume Cadebau com a president d'Acció catòlica, i d'altres s'atreviren a formar una comissió que anà a la Seu en nom dels feligresos puigcerdanesos per tal d'expressar l'emoció d'aquests que no volien separar-se de l'apreciat rector. Fins al cap del franquista Frente de Juventudes que envià una suplica al governador civil de Girona, cap provincial del *Movimiento*. No cal dir que aquest moviment de protesta, ben singular en el marc d'un règim repressiu no prosperà.

D'altra banda, el 1944 i en els anys posteriors, uns quants puigcerdanesos donaren suport a fugitius francesos el 1944. Entre ells, uns elements de les dretes tradicionals, com els de Pastors d'Enveig que vingueren a refugiar-se a casa dels seus familiars Turiera i Puigbó. Passà el mateix amb Cadebau i Noguera que ajudaren els Casals de la Guingueta, radicalitzats fins el punt que participaren per uns d'ells a les activitats criminals de la Milícia²⁹.

Uns altres ajudaren els resistents francesos i més tard els espanyols que volien passar a França per tal d'escapar a la dictadura. Com ho assenyalen d'altra banda, Mossèn Domènech va ajudar els dos tipus de fugitius.

Conclusió

Al segle XIX, els puigcerdanesos es decantaren majoritàriament cal al liberalisme que, al principi, era una adhesió a un model d'estat-nació centralitzat d'estil francès. Però, de mica en mica, mijançant unes etapes successives (1846 i la 2^{ona} Guerra Carlina); durant el Sexenni revolucionari (1868-1874) amb la Primera República; la Restauració (1874-1923) amb l'aparició del catalanisme polític, primer el de la Lliga i, després, republicà i esquerrà) enfortiren la reivindicació catalanista. Amb la Segona República el catalanisme es transformà en un moviment

²⁸ *Ibidem*, p. 28.

²⁹ Arxiu històric de Girona, Gobierno civil de Gerona, negociados en frontera, 1944, lligalls 73 (expedient 47), 78 (expedient 26), 82 (expedients 26, 27), 85 (expedient 37), 89 (expedient 24).

de massa amb un component clarament progressista i republicà que esdevingué majoritari i, amb l'ERC principalment, fou l'eix de les noves institucions autonòmiques

Seguint aquest moviment, els puigcerdanesos i els cerdans s'apartaren del projecte d'edificació d'un estat-nació centrat sobre la Castella i contrari a les aspiracions catalanes.

Les modalitats locals de la resistència al cop d'estat del 18 de juliol de 1936, propulsant de manera sobtada la gent de la FAI, en gran part forastera a la vila i a la comarca, canvià les coses. El terror generat per l'exercici del poder de la FAI precipità uns ciutadans esglaiats a les files franquistes.

Però la realitat del règim vencedor els apartà prou d'hora del règim. Volgueren oblidar, però, el malson de la guerra civil. També uns quants no volgueren fer saber llur compromís amb el franquisme, sobretot després de la «transició democràtica» dels anys 1975-1978. Això explica l'amnèsia que conforma encara avui dia les memòries puigcerdaneses de la guerra civil i del franquisme.

Bibliografia

- BALENT, Andreu, «Joan Jordà, 'Penja Robes' (1897-1951), son retour en Cerdagne française (1944-1951), état de la question», *Records de l'Aravó*, 4, 2007, p. 6-10.
- , «Un proscrit cerdan de 1851 à Majorque (1852/1853-1855): Joseph Carbonell (1817-1862) maire d'Ur, conseiller général de Saillagouse et démocrate-socialiste », *Le Midi Rouge, bulletin de l'Association Maitron Languedoc-Roussillon*, 16, 2010, p. 18-22.
- , «Política, família i relacions transfronterres. El cas de la Guingueta i Puigcerdà durant la Guerra Civil i la Segona Guerra Mundial (1936-1939)», *Afers*, 66, 2010, p. 361-380.
- , «PARENT André, Félix, Emmanuel, 'Claude', pseudonyme de résistance [Pyrénées-Orientales, Conflent et Cerdagne] », *Dictionnaire du mouvement ouvrier, mouvement social*, versió digital Universitat de París I Sorbona, web Maitron en ligne.
- BLANCHON, Jean-Louis, «Une expérience libertaire en Cerdagne. Puigcerdà sous le pouvoir des anarchistes (juillet 1936-juin 1937)», *Annales du Midi*, 99, 177, 1-3, 1987, p. 87-124.
- BOSOM I ISERN, Sebastià, *Puigcerdà, Girona: Quaderns de la Revista de Girona*, 1993.
- CLARA, Josep, *Coneguem Mossèn Joan Domenech un home de coratge i un capellà sigular*, Puigcerdà, Ajuntament de Puigcerdà, 2002.
- PEIRÓ, Juan, *Perill a la Reraguarda*, Mataró, Edicions de la llibertat, 1936.
- POUS I PORTA, Joan, SOLÉ SABATÉ, Josep Maria, *Anarquia i república a la Cerdanya. El «Cojo de Málaga» i els fets de Bellver*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988.
- RUBIÓ COROMINA, Jordi, *L'Èxode català de 1936 a través dels Pirineus*, Gregal, Maçanet de la Selva, 2015.
- VINYET I ESTEBANELL, Josep, *Diari de guerra*, s/e, Torroella de Montgrí, 2006.
- , *La Cerdanya de la postguerra (Filagarses de la memòria)*, Girona, Papers on demand, 2009.